

Gunnar Ekelöf och den bysantinska ängeln. En natt på ett hotellrum i Istanbul fann han det räddande "mönster", den bildvärld som skulle rymma hans livserfarenheter. Madeleine Gustafsson läser en nyutgåva.

Ur Gunnar Ekelöfs efterlämnade papper, 1963. Han drömmer om en fors mellan två speglade vatten, någonstans mellan Izmir i söder och Marmarasjön i norr. Det är ett bergigt, jordlöst landskap. "Behålla visionen", skriver han. I anteckningarna kan man se hur han trevar sig fram, letar efter ord och liknelser att fördjupa och förlösa bilden: gravarna utmed vägen, med långa luckor, som tänderna i en åldrings käkar ... forsens trappsteg ... och en fårjord som forsar nedför sluttningen ... bilder för vattenblänket, svärd, scimitar, virvlande ... getternas ögon, och klangen av skällor ... Han skriver: "Drömmen är det som ger visioner ... drömmen i livet." Och sedan kommer det:

"Dante utgick från Aeneiden. Joyce från Odysseen. Om jag kunde hitta ett mönster – eller en 'historia' – som satte mig i stånd att skriva min samlade erfarenhet!"

Bland annat dessa tre rader har Klaus-Jürgen Liedtke – som i fredags presenterade det sjunde och sista bandet av sin vackra och omsorgsfulla tyska översättning av Gunnar Ekelöf – valt att ta med i det fjärde och mittersta bandet, prosa-antologin "Der ketzerische Orpheus. Essays, Skizzen, Briefe". Jag skriver valt, för till skillnad från de tre första volymerna, som omfattar den sena så kallade akritcykeln, och de sista, som omfattar Ekelöfs tidigare diktning (samtliga med svensk-tysk parallelltext), är denna bok också resultatet av ett genomtänkt och självständigt val av texter. Liedtke har hämtat dem från förord, tidskrifter och essäsamlingar, ur postumt publicerade "Skrifter" och från brev, tryckta eller otryckta (här finns, bland annat, den första kompletta samlingen av Gunnar Ekelöfs brev till Nelly Sachs). Resultatet har blivit en alldeles föredömlig prosa-antologi som förutom god läsning ger en utförlig introduktion till livsfilosofin bakom Ekelöfs diktning, därtill en bild av honom som person och brevskrivare. En svensk läsare, hänvisad till att söka sig fram på antikvariat eller i skilda volymer av de svåröverskådliga "Skrifter", blir lätt grön av avund: ack om vi hade en sådan *Ekelöf-reader* i Sverige, här där hans samlade dikter trycks om i pocket år efter år och där flera generationer har hans dikter sjungande i huvudet!

Dock är det inte alltid *samma* dikter vi minns, och därmed är vi tillbaka vid den inledningsvis citerade anteckningen.

För Ekelöf blev ju bönhörd. Det skedde under en resa till Istanbul i mars 1965, efter en dag när poeten och hans hustru tillsammans hade besökt de bysantinska mosaikerna i Choraklostret och Blachernaikapellet med dess heliga källa. På natten, på hotellrummet, skrev han praktiskt taget i

"Kanske är det i breven vi kommer närmast människan Ekelöf, med hans blandning av desperation och leklynne, egen-sinne och känslighet."

Gunnar Ekelöf på tyska
Tysk-svensk utgåva i sju band i urval och översättning av Klaus-Jürgen Liedtke
Kleinheinrich 1991-2004
Alla band utom prosabandet nr IV är tvåspråkiga

ett drag de 17 första dikterna i vad som skulle bli "Diwan över Fursten av Emgión", i en överväldigande och ihållande våg av inspiration så stark att han senare brukade tala om den som om en ängels besök:

"Jag har haft en uppenbarelse som jag endast mycket ofullständigt kunnat återge. (...) Det kommer att förändra hela mitt liv. Jag har fått en stor och livsavgörande inspiration. (...) Jag känner det hela tiden strax under huden. När som helst kan det infinna sig någon (något) och fordra något. Jag har en sorts kallelse, som det heter, och jag måste försöka svara den ..." (Dikterat den 6.10.1965)

Åren kring 60-talets mitt var med andra ord en övergångs- och förvandlingstid för Ekelöfs verk, den tid när fors, för att använda hans egen drömbild, förde vattenmassorna från en speglade sjö till nästa. I flera samlingar redan hade han försökt att med gyckel och ironier bryta ned den höga tonen, allvaret och anspråken från sin tidigare diktning, i andra hade han, som inför en ny början, sökt sig tillbaka till debutboken och de ursprungliga källorna för sin poesi. Nu tog den en helt ny väg.

Visserligen hade Ekelöf redan med dikterna från 40- och 50-talet, från "Färjesång" till "Stroutnes", med deras smärtsamma motsättningar och nästan tranceartade frambesvärjande av Någonting Annat, blivit något av en gemensam inre röst för många poesiälskare i min generation. Detta var också den Ekelöf som första gången introducerades på tyska, i urval och översättning av Nelly Sachs, och som redan då (1962) betecknades som den moderna poesins mest betydande företrädare i svensk och skandinavisk samtid. Senare gavs även ett par prosavolymer ut i tysk översättning. Men hade Gunnar Ekelöf aldrig mött sin bysantinska "ängel" på det där hotellrummet i Istanbul natten mellan den 28 och 29 mars 1965 och funnit det räddande "mönster", den bildvärld som kunde rymma hans "samlade erfarenhet" med alla dess motsättningar och flerfaldiga bottnar, hade han internationellt sett troligen förblivit en "Geheimtip", ännu en svärmodig och svårtillgänglig modernist från ett litet och perifert språkområde i norr, hur älskad han än var av sina samtida landsmän.

Därmed vill jag inte ha sagt att den sene Ekelöf, akritcykelns diktare, skulle vara en annan poet än den tidigare. Mindre söndersliten, ja, och mindre ironisk, å andra sidan mer gestaltskapande, med en ny och till synes ansträngningslös tillgång till den stora tonen, de helande bilderna, det lyriska rolltagandet. Där han tidigare talat om själens plågsamma klyvnad mellan ytterligheter kunde han nu uppträda som kurdisk gränsfurste från 1100-talet, besegrad och bländad, "ett offer för den manikeiska villfarelsen". Bilderna först, filosofin

sedan – genom den kronologiskt omvända tågordningen i Liedtkes verkutgåva har tyskspråkiga läsare fått en egen och sannolikt mer tillgänglig ingång till Ekelöfs poesi. Till *hela* hans poesi – ty prosabandet "Der ketzerische Orpheus" fungerar genom sin strategiska placering, *efter* den sena poesin men *före* den tidiga, som belysning såväl framåt som bakåt, som bästa sättet att göra sig förtrogen med den inre och yttre värld dikterna vuxit ur.

En av de essäsamlingar Ekelöf gav ut i sin livstid hette "Blandade kort", och titeln utsäger något centralt om hans essästetik. Han driver sällan en tes – ofta däremot två, som motsäger varandra. Han håller sig nästan aldrig till ämnet men strövar, som om han sökte sig fram, från det ena till det andra ("Promenader", "Utflykter"!). Han blandar hämningslöst högt och lågt, lärt och biografiskt, resonemang och poesi, men återvänder alltid till vissa grundläggande erfarenheter, vissa tidigt formulerade insikter. Korten är desamma, kombinationernas antal oändligt, och han börjar ständigt om på nytt. Den som söker en sammanhängande konstsyn, en programmatisk poetologi är dömd att bli besviken.

Samtidigt är det förstås så att detta "Sats motsats slutsats som blir sats igen / Meningslöst" (som det heter i dikten "Absentia Animi") är Gunnar Ekelöfs poetologi; mer än så: hans livshållning:

"Det är detta som saken slutligen gäller: någonting bortom alla motsatser. (...) Det heter att varje sak har två sidor. Den som inte ser att varje sak har minst tre sidor löper risk att köra fast i ett antingen-eller som gör honom till slav och lägger beslag på de möjligheter till harmoni han eventuellt kan ha haft" (ur "Deklaration", från 1941).

"Inte trodde väl någon när Gunnar Ekelöf gick ur tiden upprørsåret 1968 att han skulle bli en av våra mest lästa poeter", skrev Carina Waern i en DN-artikel trettio år senare. "Ekelöfs poesi har en förmåga att ta stridsgadden ur folk, man blir lugnad, vaggad, sövd, euforisk och passiviserad." Och visst: hans vaggsång om den djupa meningslösheten bortom alla motsättningar har något djupt tröstande över sig, men den var också resultatet av en uppslitande kamp. Någon världsfrånvärd estet var han ingalunda, kvietistisk inte heller. I brev från 1933 beskrev Ekelöf den gryende nazismens Tyskland, som han just hade besökt, som "ett moraliskt helvete", "innerst inne sjukt, en otillfredsställd och sönderbruten sadist som slår omkring sig och dövar tvivlet med självförhärligande", och i "Deklaration" (1941) återfinns vi följande precisering:

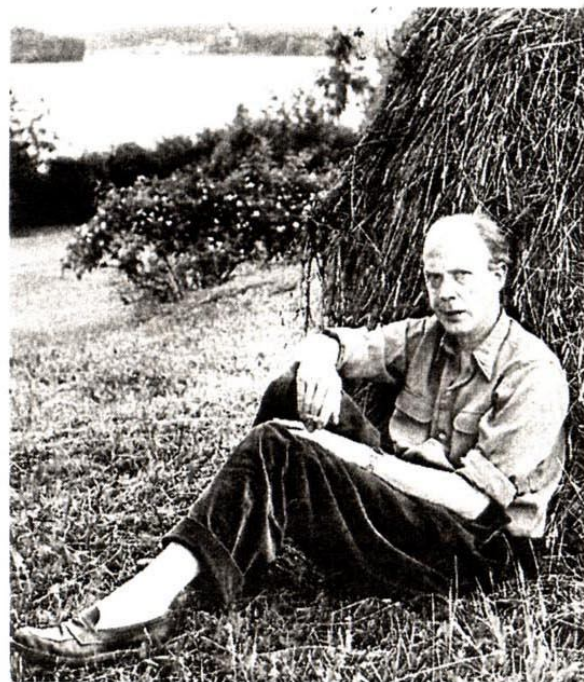
"För resten (...) är det bara de som i någon mån klarat sig igenom motsatsernas värld och uttömt den plågsamma kraftmätningen mellan dem, som kan känna sig stå på något slags tredje ståndpunkt. De som söker tillämpa satsen innan motsatserna förlorat sitt välde över dem är bara 'opartiska', 'objektiva', med andra ord ljumma, oftast lata. (...) Man måste nog gå rakt igenom för att verkligen komma udenom."

Men det finns också essäer – som den underbara "Verklighetsflykt" – där den "plågsamma kraftmätningen" släpper och poeten tillåter sig att ströva i sina drömmars trösterika landskap, alltifrån det svenska 1700-tal han älskade, med dess oöverträffade balans mellan nödvändig knapphet och estetik, till skärgårdens korta och lysande sommar. En lek? "Varför skulle man inte få drömma och fantisera? (...) Om det är socialt att låta sin ensamhet översvämmas av alla för och emot, då är det gott både för en själv och för andra att med kallt huvud vara asocial."

Asocial eller inte – kanske är det i breven vi kommer närmast människan Ekelöf, med hans blandning av desperation och leklynne, egensinne och känslighet. Liedtkes urval innehåller också flera gripande självbiografiska texter, som "Ett fotografi" med dess oföglömliga bild av den sinnessjuke fadern, rastlöst vankande i våningen, mumlande sina oartikulerade ramsor, och pojken Gunnars rörande brev till modern från något av de barnpensionat dit hon brukade skicka honom om sommaren.

Det är en stor händelse att Gunnar Ekelöfs samlade poesi nu finns tillgänglig för tyska läsare i en så insiktsfull, så rytm- och klangkänslig översättning (det märks att Klaus-Jürgen Liedtke själv är poet). Också svenska läsare kan ha glädje av denna omsorgsfulla, tvåspråkiga utgåva. Den enda volym som enbart existerar på tyska är prosaurvalet, just en sådan jag skulle vilja se på svenska – varför inte i pocket? Precis som Ekelöfs poesi (i synnerhet den tidiga) kan hans prosa emellanåt verka abstrakt – ett mumlande, grubblande, en brottningskamp mellan begrepp. Men han *gungar* sig upp, rytmiskt, från sats till motsats, tills slutligen en befriande bild sveper motsatserna åt sidan och resonerandet förvandlas till dikt.

MADELEINE GUSTAFSSON

Man blir grön av avund: Varför finns inte en prosantologi som denna på svenska? FOTO: PRESENS BILD